بەش....مێژوو.......

کۆلێژ...ئاداب........

زانکۆ :سەڵاحەددین.....

بابەت: مێژووی دەوڵەتی عەباسی١٣٢ -٦٥٦ك/٧٤٩- ز ١٢٥٨ز

پەرتووکی کۆرس (ساڵی ٣) لقی کورد

ناوی مامۆستا: د.كامران علي فتح الله

ساڵی خوێندن: ٢٠٢٢-٢٠٢٣

پەرتووکی کۆرس
Course Book

١. ناوی کۆرس	**مێژووی خیلافەتی عەباسی**
٢. ناوی مامۆستای بەر پرس	کامران علي فتح الله
٣. بەش/ کۆلێژ	مێژوو/ ئاداب
٤. پەیوەندی	ئیمێل: **kamaran.ali٩٠@yahoo.com** ژمارەی تەلەفۆن (بەپێ ئارەزوو): ٠٧٥٠٤٥٥٤٩٢٠ ٠٧٨٢٤٥٥٤٩٢٠
٥. یەکەی خوێندن (بە سەعات) لە هەفتەیەک	تیۆری: **٣کاتژمێر**
٦. ژمارەی کارکردن	ئامادەبوونی مامۆستای وانەبێژ بۆ قوتابیان لە ماوەی هەفتەیەکدا: **مامۆستالە هەفتەیەك سێ ڕۆژ بۆ قوتابیان بەمەبەستی وانەووتنەوە و دوورۆژی تر بۆ سیمنار و کارو باری توێژینەوە**
٧. کۆدی کۆرس	
٨. پرۆفایەلی مامۆستا	**١- بڕوانامەی بەکالوریوس لەساڵی ٢٠٠٠-٢٠٠١لەمێژوو زانکۆی سەلاحەددین- کۆلێژی ئاداببە پلەی یەکەم لەسەر ئاستی بەش.ناونیشانی توێژینەوەی دەرچوون :** العبيد في الألف الثالث والثاني قبل الميلاد في بلاد وادي الرافدين . **٢ بڕوانامەی ماستەرلەمێژووی ئیسلامی زانکۆی المستنصرية کۆلێژی پەروەردە بەشی مێژوولەساڵی ٢٠١٠لە بەغدا .ناونیشانی ماستەرنامە:** ديوان الرسائل في عهد صلاح الدين الأيوبي (**٥٧٠-٥٨٩هـ/١١٧١-١١٩٣م**)

١	**ناوی سیانی**	**د. کامران علی فتح الله**
٢	**ساڵ و شوێنی لەدایکبوون**	**٢٥-٧-١٩٧٩/ هەولێر**
٣	**شوێنی نیشتەجێبوون**	**هولیر/ گەرەکی منتکاوە**
٤	**ژ.مۆبایل**	**٠٧٥٠٤٥٥٤٩٢٠**
٥	**ئیمێل**	Kamaran.ali٩٠@yahoo.com Kamaran.fathullah@su.edu.krd

	٣- تێزی دکتورا لە پسپۆری دبلۆماسیەت لە مێژووی ئیسلامی . ناونیشانی تێزی دکتورا : الدبلوماسية في دولة المماليك البحرية وعلاقاتها مع الدول غير الإسلامية (٦٤٨-٧٨٤هـ/١٢٥٠-١٣٨٢م)
	٩. وشە سەرەکیەکان

١٠. ناوەرۆکی گشتی کۆرس:

لێرە مامۆستای وانەبێژ باس لە کۆرسەکە دەکات بە شێوەیەکی گشتی کە پێویستە ئەم خاڵانەی خوارەوە بگرتەوە:

- **گرنگی خوێندنی کۆرسەکە (بابەتەکە)**
- **تێگەیشتنی چەمکی سەرەکی کۆرسەکە**
- **بنەما وبیردۆزی کۆرسەکە**
- **زانینی تەواو بە لایەنە گرنگیەکانی بابەتەکە**
- **زانین وتێگەیشتنی پێویست بۆ دابین کردنی هەڵی کار**

ئەمە لە ٢٠٠ وشە کەمتر نەبێت

مـ ێژووی خیلا فەتی عەبا سی (١٣٢-٦٥٦ك/٧٤٩-١٢٥٨ز) بە یەکێك لەماوە مێژوویی یەگرنگ و دیارە کانی مـ ێژووی ئی سلامی هەژماردەکرێت لەڕووی سیا سی وشار ستانییەتەوە، کەنزی کەی پ ێنج سەدەو چارەگە سەدەیەك فەرمانڕەوا یەتی سنورێکی فراوا نی جی هانی ئی سلامیان کردووە ، کە چەند هەرێم وناو چەی جیاج یای گرتبووەخۆی،کەلەئەنجامی بانگەشەیەکی سیاسی ئاینی رێکخراو کەزیاتر لە چارەگە سەدەیەکی خایا ند وتوانـ یان لەژێرناوی عەباسی مامی پێغەمبەر(دروودی خوای لێ بێت) فەرمانڕەوایی دەولەتی ئومەوی بەکۆتابهێنن.

لەڕاستیدا بەگرتنەدەستی دەسەڵاتی سیاسی لەلایەن عەباسیەکان گۆڕانکاری سیاسی وکۆمەڵایەتی وشارستانیەتی گەورە ود یار لەجیهانی ئیـسلامی روویا ندا. ماوەی فەرمانڕەوا یەتی عەبا سی بە چەند چاخێکی جـ یاواز گوزەری کردووە، کە چاخی یە کەمی لە (١٣٢-٢٣٢ك/٧٤٩-٨٤٧ز) بەردەوام دە بێ کەبە چاخی بەهێزی وگە شەی سیا سی وشارستانی وپێشکەوتن وبنج وبەستکردنی دەسەڵاتیان وسەربەخۆییان دادەندرێت ، و رەگەزی فارس لەم چاخەدا پێگە یەکی دیارو بەرزیان لەدەوڵە تدا هەبوو ، بەدەستڕۆیـ شتووی زۆر یان وکاریـ گەریان لەئارا ستەکردنی سیا سەتی خیلافەتدا هەبوو لەزاڵبوونی کارگێری سەربازی بەسەر بەغدا وهەرێمەکانی تردا .

دواتر چاخی عەباسی دووەم (٢٣٢-٣٣٤ك/٨٤٧-٩٤٦ز) کەبەخیلافەتی المتوكل دەستپێدەکات وبەخیلافەتی المستكفي بالله بەکۆتادێت ، و ئەوماوەیـ یە خیلا فەت بەلاوازی و کەوتنی شکۆی دادە ندرێت ،کە چەند قەوارە یەکی سیا سی جوداخواز لە عـ ێراق ومیـ سر و شام درو ست بوون، وتور کەکانیش دە سەڵاتیان لەزیادبوون دا بوو،و پۆ ستی(میری میران) داهێنرا کەدەسەڵاتێکی ڕەهای هەبوو هەرچەندە لەناوەڕاستی سەدەی سێ یەمی کۆچی خیلافەت بۆجارێکی تر بوژانەوەیەکی تر بەخۆیەوە دەبینێت.

پاشان چاخی عەباسی سێ یەم دەسپێدەکات کە بە زاڵدەستی و فەلەمڕەوی بوەیهیەکان نا سراوە (٣٣٤-٤٤٧ك/٩٤٦-١٠٥٥ز) بە تەواوی دە سەلاتی کرداری سیا سی کەو تە دە ست بویه یەکان کە شیعە مەز هەببوون وخەلیـ فە جـ گە لەدەسەڵاتێکی ئاینی بجووك هیچی تری لەدەسەلاٌتدانەمابوو.

چاخی چوارەمی عەبا سی (٤٤٧-٦٥٦ك/١٠٥٥-١٢٥٨ز) ماوەی فە لەمڕەوی سەلجوقیەکانە کە شوێنی بویه یەکان دەگر نەوە کە جـ یاوازبوون لە بویه یەکان لەپەیوەند یەکانیان لە گەڵ خەلیـ فەکان وریز یان بۆ پێگەی خەلا فەت هەبوو بەهۆی سونەمەزهەببوونیان، و سوڵتانەبەهێزەکانیان ڕۆ لی کاریگەریان گـ ێراوە لە پێشهات و ڕووداوە کان بەگ شتی .دوای ئە مەش لە سەردەمی خەلیـ فە (المستر شدبالله)ەوە، خیلا فەت توانی چەنددە سەلاتێکی کرداری بگێرێ تەوە وپێـ گەی بە بەهێزی دەربکەوێ تەوە تا کەوتنی بە غدا ڕوو خانی خەلا فەت بەدە ستی مەغۆ لەکان لەساڵی(٦٥٦ك/١٢٥٨ز) بەم شێوەیە مێژووی عەباسی کۆتایی دێت .

شارەزا بوون لەم مێژووە بۆ قوتابی وادەکات لەژیانی کرداری سوود لە خاڵەخراپ و لاوازەکان و بەهێزوباشەکانی ئەم مێژووە وەربگرێت، بەتایبەتی لەرووی شارستانیەتیەوە کە گەیشتبوو بە لووتکەی گەشەسەندووی ، جگە لەلایەنی سیاسی و پەیوەندیەکانی ئەم دەوڵەتە بە ئیمپڕاتۆریەتی بێزەنتی و جیهانی ئەوروپا.

١١. ئامانجەکانی کۆرس: ئەمە لە ١٠٠ وشە کەمتر نەبێت

١- تێگەیا ندن وئا شناکردنی قوتابـ یانی بەرێز بە سەرجەم لایە نە سیا سی وشار ستانیەتیەکانی مـ ێژووی خیلافەتی عەباسی و کە سایەتی خەلیـ فەکان وسیا سەتی نێو خۆ ودەرەوە یان و جەجت کرد نەوە لە سەر کارو رۆڵە باش و یان خراپە کانیان و گۆرانکاریەکانی سەردەمی فەرمانڕەوایەتیان بەگشتی .

٢- لێکدانەوەی ڕووداوە مێژووییەکان وململانێ ێ یە سیاسی وسەربازیەکان لەناوە خۆو دەرەوە لەگەڵ هێزو بزا ڤە نەیارەکانی خیلا فەت ، وبەدیارخـ ستنی لایەنە چاك وخرا پەکان لە سەرجەم بوارەجیاجیاکا ندا ، بەتایبەتی دەست نیشان کردنی هۆکارەکانی ئەم ململانێـ یە لەنێوان دەو ڵەتی عەبا سی و هـ ێز و بزاڤ و کەسایەتیەکانی نەیار بە خیلافەت .

٣- ڕوونکردنەوەو گەیاندنی ئەو زانیارییا نەی کە بەگۆڕانکاری کۆمەڵا یەتی وسیا سی و ئابوری دادە ندرێت لەم مـ ێژووە ، بەهۆی ڕۆلی سیا سی و سەربازیانەی ڕە گەزی ناعەرە بە گێڕاو یان وە کو تور کەکان و بوەیهیەکان و سەلجوقیەکان بەحوکمی پێگەی بەهێزیان یاخود زاڵدەست بوونیان بە سەر خەلیـ فەکان و خیلافەت .

٤- هەوڵدان بۆ سوودوەرگرتن لەمێژووی عەباسی بەگشتی وبەستنەوەی بەواقیعی سیاسی وشارستانیەتی هەنووکە لەپێناو کرانەوەی بیرو هۆشی قوتابی بەرچاو رۆشنبوونی زیاتریان، چونکە مێژوو بۆ پەندو سوود وەرگرتنە لەڕابردوو بۆئێستاو داهاتوو.

١٢. ئەرکەکانی قوتابی

لێرە مامۆستا بەرپرسیارێتی قوتابی خوێندکار ڕووندەکاتەوە سەبارەت بە کۆرسەکە بۆ نموونە ئامادەبوونی قوتابیان لە وانەکاندا، لە تاقیکردنەوەکاندا، ڕاپۆرت و ووتار نووسین... هتد.

بەدرێژایی ساڵی خوێندن سێ تاقیکرد نەوە ئەنجام دەدرێ جـگە لەکۆتایی ساڵ ، کە هەریە کەیان (١٠) نمرەی بۆ

داندراوە، لەگەڵ (١٠) نمرە بۆ چالاکییەکانی قوتابی و ئامادەبوونی لە هۆڵدا و ئەو ئەرك و داواکاریانەی مامۆستای بابەت داوای دەکات . جالێرەدا قوتابی ئەرکی یەکەمی ئامادەبوونە و دواتر چالاکی لێپرسینەوەی بابەتی خوێندراو لە قوتابی ، و نووسینی راپۆرتە توێژینەوەك ، ودەرفەتیش دەدرێت بەو قوتابیانەی کە چاڵاکی سیمنار ئەنجام بدەن بەمەرجێك قوتابیەکەی خۆی داوابکات نەك بەسەریدا بسەپێندرێت

١٣. ڕێگەی وانە ووتنەوە

لێرە مامۆستا ڕێگەی وانە ووتنەوە دەنووسێت، بۆ نموونە: داتاشۆ و پاوەرپۆینت، سەر تەختەڕەش، تەختەی سپی، سمارتبۆرد یان مەلزەمە... هتد.

<u>شێوازی ووتنەوەی وانەکان وئامرازەکانی</u> :.

مامۆستا بە شێوازی گفتوگۆ وپرسیارکردن و بەکارهێنانی ئامرازەکانی گەیاندن وەك (داتاشۆ، و پێشکەشکردنی موحازەرە بە پاوەرپۆینت وتەختەی سپی و پێنووسی ڕەنگاوڕەنگ) لەهەندێ حاڵەتی پێویست سلایدی محازەرەکانیان پێدەدەین. جگە لە پێدانی ئەو پرسیارانەی لەمیانەی موحازەرەکان بە قوتابیان .

١٤. سیستەمی هەڵسەنگاندن

لێرە مامۆستا جۆری هەڵسەنگاندن (تاقیکردنەوەکان یان ئەزموونەکان) دەنووسێت بۆ نموونە تاقیکردنەوەی مانگانە، کویزەکان، بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە (پریزەنتەیشن)، ڕاپۆرت نووسین، ووتار نووسین یان ئامادەنەبوونی خوێندکار لە پۆلدا...هتد. ئامانە چەند نمرەی لەسەردەبێت و مامۆستا چۆن نمرەکان دابەشدەکات؟ **وەك باس کرا لە پێشوودا سێ** یان دوو **تاقیکردنەوە بە قوتابیان ئەنجام دەدرێت بۆ هەریەکێکیان (١٠) نمرە ، و دوو کویز بۆ هەریەکێکیان نمرەیەك و راپۆرت نووسین چوار نمرە و پێنج نمرەش بۆ چالاکی ناو پۆل لە سیمنار و بەشداری کردن لە محازەرە وپرسیار کردن ...هتد .**

١٥. دەرئەنجامەکانی فێربوون

پرکردنەوەی ئەم خانەیە زۆر گرنگە، مامۆستا دەرئەنجامەکانی فێربوون دەنووسێت. بۆ نموونە: ڕوونی ئامانجە سەرەکیەکانی کۆرسەکە (بابەتەکە) بۆ خوێندکار
گونجاندنی ناوەڕۆکی کۆرسەکە بە پێویستی دەرەوە و بازاڕی کار
قوتابی چی نوێ فێردەبێت لە ڕێگەی پێدانی ئەم کۆرسەوە؟
ئەمە لە ١٠٠ وشە کەمتر نەبێت

لەڕاستیدا ئامانجی سەرەکی لە خوێندنی مێژووی عەباسیدا ، هەڵوێستە کردنە لەسەر تەواوی رووداو پەرەسەندنەسیاسی و شارستانیەتەکانی ئەم دەوڵەتە ، تا قوتابی تێبگا و بزانێت رووداوەکان چۆن ؟ روویانداوە و هۆکارەکانی پشت رووداوەکان چین ؟ وەستان لەسەر هەڵە مێژووییەکانیان بەتایبەتی سیستەمی سیاسی کە پشتاو پشت بووە لەم دەوڵەتە کە بووتە هۆی چەندین ناسۆری و ئاژاوەو کوشتنی خەلیفەکان و پەشیوی سیاسی و سەبازی ..هتد ، لەهەمان کاتدا ئامانجێکی زۆر گرنگ و پڕ بایەخ لە مێژووی عەباسیدا دەبێت سوودی لێوە ببینێت خودی قوتابی ئەویش ئەو پێشکەوتنە شارستانیەتیە یە کە لەهەموو لایەنەکاندا لە ئابوری و کارگێری و ئاینی و کۆمەلایەتی و هزری و رۆشنبیری ..هتد بەدەست هاتووە ئامانج لەم هەڵوێست کردنە بۆ ئەوەیە تا قوتابی هەوڵبدات بۆ سوودوەرگرتن لەمێژووی عەباسی بەگشتی وبەستنەوەی بەواقیعی سیاسی وشارستانیەتی هەنووکە لەپێناو کرانەوەی بیرو هۆشی قوتابی بەرچاو رۆشنبوونی زیاتریان، چونکە مێژوو بۆ پەندو سوود

وەرگرتنە لەڕابردوو بۆئێستاو داهاتوو و وودبونەوەی زیاتر تا بتوانێت لەخزمەت لایەنە جیا جیاکانی ژیانی وولاتەکەیدا سوودی لێ وەربگرێت .

١٦. لیستی سەرچاوە

- سەرچاوە بنەڕەتیەکان
- سەرچاوەی سوودبەخش
- گۆڤار و ریڤیوو (ئینتەرنێت)

چەند سەرچاوەو ژێدەرێکی تایبەت بەم بابەتە:

سەرچاوە بنەڕەتیەکان

- ابن قتيبة :الامامة والسياسة
- الدينوري :أخبارالطوال
- اليعقوبي :تاريخ اليعقوبي
- الطبري :تاريخ الرسل والملوك
- ابن الكازروني : مختصرالتاريخ من أول الزمان الى منتهى دولة بني العباس
- ابن الاثير :الكامل في التاريخ(بەکوردی هەیە)
- خليفة بن خياط : تاريخ خليفة بن خياط
- ابن الجوزي :المنتظم في تاريخ الملوك والامم
- ابن خلكان :وفيات الاعيان وأنباء أبناء الزمان
- البيروني :الاثار الباقية في القرون الخالية
- ابن كثير :البداية والنهاية
- الخطيب البغدادي :تاريخ بغداد أو مدينة السلام
- الذهبي :تاريخ الاسلام
- ابن الطقطقي : الفخري في الاداب السلطانية
- السيوطي : تاريخ الخلفاء (بەکوردیهەیە) مێژووی خەلیفەکانی ئیسلام
- ابن العبری :تاریخ مختصر الدول

سەرچاوە سوود بەخشەکان (ژێدەرەکان)

- محمد السيد :العصر الذهبي للدولة العباسية
- محمد سهيل الطقوش :تاريخ الدولة العباسية(بە کوردی هەیە) ،پوختەی مێژووی ئیسلامی
- فاروق عمر فوزي :الخلافة العباسية، العصور العباسية المتأخرة
- حسين أمين : تاريخ العراق في العصر السلجوقي

- أحمد مختار العبادي :في التاريخ العباسي والاندلسي
- خليل أبراهيم : تاريخ الدولة العربية الاسلامية في العصر العباسي
- عبدالعزيز الدوري: العصر العباسي الاول
- عبدالعزيز الدوري :دراسات في العصور العباسية المتاخرة
- حسن أحمد :العالم الاسلامي في العصر العباسي
- وفاء محمحد علي : الخلافقة العباسية في عهد التسلط البويهيين
- رشيد الجميلي :العصور العباسية المتاخرة
- عبدالمنعم رشاد : محاضرات في التاريخ العباسي
- كارل بروكلمان :تاريخ الشعوب الاسلامية
- السيد الباز العريني : المغول (مەغولەكان)
- حسن إبراهيم حسن : تاريخ الاسلام السياسي والديني والثقافي والاجتماعي
- الصلابي : دولة المغول و التتار بين الانتشار و الانكسار
- يوسف العش : عەباسيەكان
- كامران علي ، مێژووی دەوڵەتی عەباسی

گۆڤارەکان و ئینتەرنێت

- **گۆڤاری** (المؤرخ العربی)
- ***گۆڤاری (مێژوو)***
- *مكتبة مصطفى*
- *مكتبة الاسكندرية*
- *مكتبة الارشيف*

تێبینی: خودی مامۆستا ساڵانە هەڵدەستی بە پێدانی دەیەها کتێی بە پی دی ئیف بە قوتابیان تایبەت بە بابەتەکە.

ناوی مامۆستای وانەبێژ	١٧. بابەتەکان
ناوی مامۆستا:کامران علي فتح الله ٣ کاتژمێر لە هەفتەیەکدا	لێرە مامۆستای وانەبێژ ناونیشانی هەموو ئەو بابەتانە دەنووسێت کە بەنیازە بیڵێتەوە لە تێرمەکە. هەروەها کورتەیەک لە ئامانجی هەر یەک لە بابەتەکان وبەروار وکاتی وانەکە دەنووسێت. هەر تێرمێک لە ١٦ هەفتە کەمتر نەبێت. **ناوەرۆکی خوێندنی مێژووی خیلافەتی عەباسی** **هەفتەی یەکەم: تەوەرەی یەکەم: سەرهەڵدانی خەلافەتی عەباسی وهۆکارەکانی :** • جیاکەرەوەکانی مێژووی خیلافەتی عەباسی

• هۆکارەکانی سەرهەڵدان ورِیشە ومێژووی بانگەوازی عەباسی وقوناغەکانی یەکەم خەلیفە أبوالعباس السفاح (١٣٢-١٣٦ك) ○ ووتارە کەی ،سیا سەتی ناوخۆ وهەڵوێ ستی بەرامبەر بەئومەویەکان و عەلەویەکان ○ سیاسەتی دەرەوە (ڕۆژهەلأت ، بێزەنتە) هەفتەی دووەم خەلیفە أبوجعفرالمنصور (١٣٦- ١٥٨ك) • بارودۆخی ناوخۆ وکێ شەناوخۆیەکان (را پەڕینی عبدالله بن علی) و (لەناوبردنی أبومسلم الخرا سانی) وکاریگەرەکەی . • بزاڤە نەیارەکان :(بها فر يد) (**سنباذ**) (ا سحاق تورك) (**أشناس**)(**الراوندية**) (**أستاذسيس**) • هەڵوێستی بەرام بەر بە ڕا پەرینی (**مح مدا لنفس الذكية**) هەفتەی سێ یەم • سیا سەتی دەرە کی : (خیلا فەتی عەبا سی پەیوە ندی لەگەڵ • ئومەوی لە ڕۆژئاوا و ئەندەلوس)، (پەیوەندی لەگەل بیزنتە) • چاکسازیەکانی (کارەکان): درو ستکردنی شاری بە غدا ،کارگێری ، دارایی هەفتەی چوارەم: تەوەرەی دووەم : سەردەمی هەر دووخەلیفە المهدی والهادی یەکەم :**خەليفە المهدی (١٥٨ – ١٦٩ك)** • بارودۆخی ناوخۆ وچاکسازیەکانی (کارگێری ، دارایی ، بیناسازی) • کێ شە ناوخۆی یەکان (ل ێدانی زەندە قەکان) (شعوبیەت) (ڕاپەرینی المقنع) (ڕاپەرینی ئومەو یەکان لە شام)(ڕاپەرینی خوارج) • پەیوەند یە دەرەکـ یەکان لە گەڵ (ئە ندەلوس) (هی ند)	

(بێزەنتە) **هەفتەی پێنجەم:** دووەم : **خەلیفە الهادی(١٦٩ -١٧٠ك)** • **سیاسەتەکەی** **پەیوەندی لەگەڵ عەلەویەکان وسەرهەڵدانی** میرنشینی ئەداریسە (١٧٢ ٣٦٤ یان ٣٧٥ ك / ٧٨٨ ٩٧٤ یان ٩٨٥ ز) **تەوەرەی سێیەم : سەردەمی خەلیفە (هارون الرشید) (الامین) (المأمون) (المعتصم)** **یەکەم : سەردەمی هارون الرشید (١٧٠ ١٩٣ك)** **بارودۆخی ناوەخۆ (عەلەویەکان) (خوارج) (ووڵاتی شام) (ئەفریقیا) ودامەزرانی میرنشینی الاغالبە**(١٨٤ ٢٩٦ ك / ٨٨٠ ٩٠٩ ز) • **لەگەڵ (ڕۆژهەڵات) (بەرامکە) (ڕاپەرینی رافع بن اللیث) (ڕاپەرینی یەمەن) (لایەنی کارگێری)** • **پەیوەندیە دەرەکیەکان لەگەڵ : (بێزەنتە) (کارۆلنجیەکان) (هیند و چین)** **دووەم : خەلیفە الامین (١٩٣ ١٩٨ك)** • **جیاوازی وململانێی نێوان ئەمین و مأمون و هۆکارەکان وقوناغەکانی** هەفتەی شەشەم : **سێیەم : سەردەمی خەلیفە المأمون (١٩٨ -٢١٨ك)** • **سیاسەتی ناوخۆی** • **(ڕاپەرینی بەغدا) (ڕاپەرینی عەلەویەکان) (ڕاپەرینەکانی جزیرە ومصر و شام)(بزافی بابك الخرمی) (بزافی الزط)** • **بزافی هزری و زانستی و وەرگێران (معتزلە وبیروڕاکانیان) (إخوان الصفاء وفەلسەفەکەیان)** • **پەیوەندی لەگەڵ بێزەنتە** **هەفتەی حەوتەم :** **چوارەم : سەردەمی المعتصم بالله (٢١٨ ٢٢٧ك)** • **دەرکەوتنی باڵادەستی تورك وگۆڕانکاریەکان**	

• بارودۆخی ناوەخۆ (بزاڤی الزط) (لەناوبردنی بزاڤی الخرمی) (ڕاپەرینەکان: العباس بن المأمون ، المازیار ، لەناوبردنی الافشین ، عەلەویەکان ، جعفر الکوردی) (المبرقع الیمانی) (ڕاپەرینی دیمەشق) - پەیوەندی لەگەڵ بیزنتە • لا یەنی کارگێری ، وەزارەت ، سوپا ، درو ستکردنی شاری سامراء **هەفتەی هەشتەم: تەوەرەی چوارەم چاخی عەباسی دووەم (چاخی دەست ڕۆیشتووی تورک) (٢٣٢ -٣٣٤ك)** **یەکەم : بارودۆخی ناوەخۆی دەوڵەتی عەباسی** • خەلیفەکانی ئەم چاخە و ڕووداوەکانی • الواثق (٢٢٧ -٢٣٢ك) سیاسەتی ناوەخۆ و دەرەوە المتوکل (٢٣٢ ٢٤٧ك) سیاسەتی ناوەخۆ کارگێری ،دارایی ، راپەرینەکان ، معتزلە ، پەیوەندی لەگەڵ بێزەنتە • المنتصربالله (٢٤٧- ٢٤٨ك) • المستعین (٢٤٨ -٢٥٢ك) • المعتز (٢٥٢ -٢٥٥ك) • المهتدی (٢٥٥ -٢٥٦ك) • المعتمدعلی الله (٢٥٦ ٢٧٩ك) سەرهەڵدانی میرنشینی صەفاری (٢٥٤ ٢٨٩ یان ٢٩٨ك / ٨٦٧ ٩٠٣ یان ٩١١ ز) پەیوەندی لەگەڵ دەوڵەتی عەباسی **هەفتەی نۆیەم :** • بزوتنەوەی الزنج میرنشینی طولونی(٢٥٤ ٢٩٢ ك / ٨٦٨ ٩٠٥ ز) • پەیوەندیە دەرەکیەکانی بەتایبەتی لەگەل خیلافەتی عەباسی • المعتضدبالله (٢٧٩ -٢٨٩ك) • بزاڤی الاسماعیلیة والقرامطة وکورتەیەک لەدا و سەرهەڵدان و مێژوو و دامەزراندنی خیلافەتی فاتیمی لە باکوری ئەفریقیا(٢٩٧-٥٦٧ك/٩١٠-١١٧١ز) • المکتفی بالله (٢٨٩ -٢٩٥ك)	

- **المقتدر بالله (٢٩٥ -٣٢٠ك) و سەرهەڵدانی خیلا فەتی فاتمی لەمەغریب (٢٩٧ك/٩١٠ز)**
- **القاهربالله (٣٢٠ -٣٢٢ك)**

میرنشینی ئەخشیدی (٣٢٣- ٣٥٨ ك / ٩٣٥ – ٩٦٩ ز)

- دەركەوتنیان
- **پەیوەند یەكانی خیلا فەت لە گەڵ میرن شینی ، (الاخشیدی)**

میرنشینی حەمدانی لە موسل (٢٩٣ – ٣٨٠ ك / ٩٠٥ – ٩٩٠ ز)

میرن شینی حە مدانی لە حە لەب (٣٣٣ – ٤١٤ ك / ٩٤٤ – ١٠٢١ ز)

سەرهەڵدان وپەیوەندیەكانی لەگەڵ دەوڵەتی عەباسی .

هەفتەی دەیەم :

تەوەرەی پێنجەم : چاخی میری میران (٣٢٤ – ٣٣٤ك)

- **الراضي بالله** (٣٢٢ – ٣٢٩ك)
- **المتقي لله** (٣٢٩ -٣٣٣ك)
- **المستكفي بالله** (٣٣٣ – ٣٣٤ك)

تەوەرەی شەشەم : چاخی قەڵەمڕەوی بوەبهیەكان (٣٣٤ – ٤٤٧ك)

- بوەیهیەكان ونەژادو دەركەوتنیان
- پەیوە ندیان لە گەڵ خیلا فەتی عەبا سی وسیا سەتی میرەكانیان.
- بارودۆخی سیاسی وئابوری عێراق لەو سەردەمەدا و

كەوتنیان و هۆكارەكانی و رۆلی عەیاریەكان و شوتارەكان

- خەلیفەكانی ئەو ماوەیە :**المطیع لله** (٣٣٤ – ٣٦٣ك)
- **الطائع لله** (٣٦٣ -٣٩٣ك)
- **القادربالله** (٣٩٣ – ٤٢٢ك)
- **القائم بأمرالله** (٤٢٢ -٤٦٧ك)

هەفتەی یازدە:

تەوەرەی حەوتەم : چاخی دەست ڕۆیشتووی سەلجوقی توركی

- **نەژادو هاتنیان بۆ بەغدا**

:

- **سەردەمی سوڵتانە بەهێزەكان (طغرل بك٤٤٧ -٤٥٥ك)**

(ألب أرسلان ٤٥٥ - ٤٦٥ك) (ملكشاه ٤٦٥ - ٤٨٥ك)

- **بزاڤی بەساسیری**
- **پەیوەندیەکانیان لەگەڵ خیلافەت**
- **سەردەمی سوڵتانە لاوازەکان یان ململا نێ ناوخۆ یان وکەوتنیان**

هەفتەی دوازدە: بارودۆخی ناوەخۆی خیلافەت تا سەردەمی خەلیفە المسترشد

- **سیاسەتی بەرامبەر بە سەلجوقیەکان**
- **کورتەیەك لە جەنگی خاچدروشمەکان**
- **ماوەی خیلافەتی الراشدبالله (٥٢٩ - ٥٣٠ك)**
- **المقتفی بالله (٥٣٠ - ٥٥٥ك)**
- **المستنجدبالله (٥٥٥ - ٥٦٦ك)**
- **المستضيء بالله(٥٦٦ - ٥٧٥ك)**
- **بارودۆخی خیلافەت و دەرکەوتنی ئەتابەکیەکان**

هەفتەی سێزدە:

تەوەرەی هەشتەم :سەردەمی بوژانەوەی کۆتایی وکەوتنی خیلافەت

- **خەلیفە الناصرلدین الله (٥٧٥ - ٦٢٢ك)**
- **سیاسەتی ناوەخۆی**
- **پەیوەندی لەگەڵ ئەیوبیەکان**
- **لەگەڵ خوارزمیەکان و میرنشینی خوارزمی**
- **الظاهربأمرالله (٦٢٢ - ٦٢٣ك)**
- **المستنصربالله (٦٢٣ -٦٤٠ك)**
- **المستعصم بالله(٦٤٠ - ٦٥٦ك)**

هەفتەی چوارده :

- **مەغۆل و کەوتنی خەلافەت**
- **داگیرکردنی بەغدا لەلایەن مەغۆل**
- **کوشتنی المستعصم بالله**
- **کەوتنی خیلافەت و هۆکارەکانی وئەنجامەکانی**

تێبینی : کاتەکانی تاقیکردنەوە لەبەرچاوگیراوە بۆ زانین .

١٨. بابەتی پراکتیک (ئەگەر هەبێت) **نیە**	

١٩. تاقیکردنەوەکان
١. دارشتن: لەم جۆرە تاقیکردنەوەیە پرسیارەکان زۆربەی بە وشەی وەک روون بکەوە چۆن...؟ هۆکارەکان چی بوون...؟ بۆچی...؟ چۆن...؟ دەستپێدەکات.
لەگەڵ وەڵامی نموونەییان، نموونە دەبێت دەستەبەربکرێت

پرسیار و وەڵامی نموونەیی :

پ١/ ئەو ئاگادارکردنەوە و بەڵێنانەچی بوون،کەأبوالعباس السفاح لە ووتاری راگەیاندنی خیلافەتی عەبا سی بە خەڵکی کوفەی دا.

وەڵام/ گرنگترین ئەو خالانەی کە لە وتارەکەدا ئاماژەی پێدا ئەمانەن:-

١) ئەوان واتا خۆیان (هاشمیەکان) بەمافی شەرعی خۆیان هەڵساون بۆ موسڵمانان لەبەر نزیکیان و خزمایەتیان لە پێغەمبەر (د.خ)، و هەروەها ویستیان داد پەروەرو بەوەفابن بەرامبەر بە خەڵکی عێراق و خوراسان بەهۆی بەهۆی ستەمی ئەیوبیەکان و مافەکانیان پێ بدەنەوە.

٢) شۆرشی عەباسی هەڵگیرساوە لە پێناو پیادەکردنی بنەماکانی ئاینی ئیسلام و رایان گەیاند پابەندی خۆیان بە کتێبی خوداو سوننەتی پێغەمبەر (د.خ) لە حکومرانی کردن دا.

٣) ئەوان خزمی پێغەمبەرن (د.خ) و رۆڵەو نەوەی مامی ئەون، لەبەر ئەوە ئەوان لە پێشترن لەخەڵکی تر بەحکومرانی کردن و دەسەڵات، چونکە لە (ال البیت)ن.

٤) خەلیفە ابو العباس پەیمانی بە خەڵکی عێراق بەتایبەتی کوفە دا بەزیادکردنی بەخشی ١٠٠ درهەم بۆیان و روونی کردەوە سەرکەوتنی عەباسیەکان سەرکەوتنی عێراقیەکان بووە بەسەر شامیەکان، ئەمەش تا سوود لە دەمارگیری هەرێمی و ناوچەی وەربگرن.

٥) سەرکۆنە کردن و ئیدانەکردنی سیاسەتی ئومەویەکان و ستەم کردنیان لە خەڵك.

٦) ئاگادارکردنەوەی خەڵك لە چونە پاڵ هەر بزاڤێکی نەیارو بەرهەڵستکاری کە پاڵپشتی خەڵکی کوفە بکات.

دیارە ووتارەکەشی تەواو نەکرد ئەوە بەهۆی ئەوەی ناساغ بووە بۆیە مامی (داودین علی) ووتارەکە تەواو دەکات.

گوایە ابو العباس خۆی خۆی وەسفی خۆی دەکات کە بە (خوێن رێژی شیاو تەواو و هەڵچوویەکی فەتێنەرو وێرانکار)، بەڵام مێژوونووسان بە پیاوێکی نەرم و نیان و بەرێز و بەشەرم و ژیر و لێبوردەو سەخی و بەرەوشت وەسفی دەکەن، هەرچی ناونانیشی بە (السفاح) دەڵێن دەگەرێتەوە بۆ رێز و بەخشینی و یان خوێن رێژیەکەی، بەڵام لە راستیدا زیادەرۆیی کراوە لە خوێن رێژی بەڵکو راستیەکەی مامی (عبداللە بن علی) ئەو خاوەنی ئەو نازناوەیە و مێژوونووسان لێیان تێکەڵ بووە بۆیە ئەوە لە أبو العباس دەڵێن.

أبو العباس و عەباسیەکان دڵنیانەبوون لە خەڵکی کوفە و نیشتەجێ بوون لەوێدا، چونکە زۆرینەی دانیشتوانی پاڵپشتی شۆرشی عەباسی نەبوون، چونکە لەلایەن گرانی شیعە (علی بن أبی طالب) (ر.خ) بوون، بۆیە أبو العباس پایتەختەکەی گواستەوە بۆ ناوچەی هاشمیەی نزیك کوفە، پاشان بۆ (الحيرة) پاشان لە ساڵی ١٣٤ك بۆ ئەنبار لە باکوری کوفە و لەوێدا شارێکی بنیادنا کە ئەویش ناونرا بە (الهاشمية)ی ئەنبار و لەوێدا دەمێنێتەوە تا کۆچی دوایی کردنی لە ساڵی ١٣٦ك.

پ٢ / گرنگترین ئەو هۆکارانە شیبکەرەوە کە بوونە مایەی لاوازبوون و دواتر کەوتنی بوەیهیەکان؟

وەڵام :

١ - بنەماڵەی بوەیهیەکان ومیرەکانیان دابەشببوون بەسەر هەرێمە جیاوازەکان کە ملکەچی دەسەڵاتیان بوون ،ئەمەش هۆکارێکی کاریگەر بوو بۆ رووخان وداتە پینی دەوڵەتەکەیان کە کوتلە ونامەرکەز یەت لەنێوان هێزەکانیان لە بەغدا وشیراز و رەی ئەمەش وایکرد دەوڵەتێکی یەکگرتوو درو ست نەبێ، بەتایبەتی لەسەردەمی دوا میریان (الملك الرحيم) ٤٤٠-٤٤٧ك ناکۆکی یەکی سەربازی لەنێوان هەر حەوت برا دا روویدا لە پێنو زاڵبوون بەسەر شارەکانی عێراق وووڵاتی فارس ئە مەش بوو بە دەر فەتێك بۆ خەلیفە قائم تابانگهێشتی طغرول بك بکات بێت بۆ ناو بەغدا دەربازیان بکات لە ئاژاوە سیاسی و کارگێریە .

٢ - پێکهاتەی سوپا کە دیلەمەکان وتورکەکان بوون هۆکاری بەهێزبوون بوون لەدەرکەوتنیان و هۆکاری لاوازی وکەوتنیشیان بوون کەسیاسەتێکی هاوسەنگیان نەبووبەرامبەر سوپا ئەمەش وایکرد چەندین هەڵگەڕانەوەی لێیکەوێتەوە، بۆیە لە کۆتایی یەکاندا میرەکان سیاسەتی ڕازی کردنی سەرکردەسەربازیەکانیان پەیڕەودەکرد بە پارە ئەمەش خراپی دارایی و ئابوری لێکەوتەوە .

٣ - سیاسەتی مەزهەبی وتایفەگەری کە زۆر جار لایەنگیری تایفەیەکیان دەکرد دژ بەتایفەیەکی تر .

٤ - خراپی ڕەوشی دارایی و ئابوری :بەهۆی سیاسەتی دەستبە سەرداگرتن و دە ستەبەریکردن وزامن کردن ، بەتایبەتی دەستگرتن بەسەر دارایی وەزیرەکان دوای لەکارلادانیان ئەمەش وایکرد کە وەزیرەکان باجی زیاتر لەخەڵك وەربگرن ولەشوێنی شاراوە حەشاری بدەن بۆ داهاتوویان .وسیاسەتی دەستەبەریکردن پێدانی هەرێمێك یان ناوچەیەك بە سەرکردەیەکی سەربازی بوویەرامبەر بە پێدانی رێژەیەکی دارایی ساڵان بە گە نجینەی مەرکەزی ئەمەش لەکاتی کورتهێنانی گە نجینە بوو ،بەڵام سیاسەتەش بارودۆخەکەی چاك نە کرد بەڵکو بەرەو خرا پترچوو .

٥ -میرەکانی بوەیهیەکان سیاسەتی هەرێمایەتیان پەیڕەودەکرد ئەمەش وایکردبوودابڕن لەبەشەکەی تری جیهانی ئیسلامی وخەلافەتی عەباسی کەزیاتر لەرەی وهەرێمی چیا و فارس و ئەهواز و عێراق بوون .وبایەخیان بە جیهاد نەدەدا بەتایبەتی دژب بە بیزنتیەکان بەمەش بوون بەمایەی رق لێ بوونەوەی موسلمانان بەگشتی.

پ٣/ هۆکاری دەرکەوتنی زەندەقە؟

وەڵام/ هۆکاری دەرکەوتنیان :-

بەهۆی ئازادی ئاینی بوو لەسەردەمی عەباسی دوای فەتح کردنی ناوچەکان، دواتر جۆرێك لە ململانێی هۆزەکان و

بیروباوەرەکان لە کۆمەڵگا دروست بوو، پاشان بوو بەمایەی دەرکەوتنی گروپ و کۆمەڵەی جیا لە هزرمەندانی فارس کە ئاواتەخوازبوون بۆ گێرانەوەی شارستانیەتی ساسانی و جێبەجێ کردنی سیستەم و بەهاکانی لە کۆمەڵگە و کارگێری بەرێوەبردن و دەربار، بەو مانایەی کە جێگیربێت بۆ شارستانیەتی ئیسلامی بەتایەتی کاتێ هەستیان کرد بەبڵاوکردنەوەی ئاینی مانی لەناوکۆمەڵگەی ئیسلامی وە زیندوکردنەوەی کلتوری مانەوەی کۆن، لە رێگەی بڵاوکردنەوەی کتێبە کۆنەکان و وەرگێرانیان لە فارسی بۆ عەرەبی تا رۆشەنبیری و هزری مانەوی شوێنی رۆشەنبیری و هزری ئیسلامی بگرێتەوە.

پ٤/ بەکورتی گرنگترین ئەنجامەکانی کەوتنی بەغدا بەدەستی مەغۆل لە ساڵی ٦٥٦ك روون بکەرەوە؟

١-لەناوچوونی پایەو پێگەی ئاینی بەغدا : چونکە بەغدا پایتەختی خەلافەتی عەباسی و درو شمی مەر کەزی ئاینی هەموو دەوڵەت ئیسلامیەکان و موسلمانان بوو ودوور و نزیك کاریگەری لەسەر موسلمانان هەبوو .

٢-بەکەوتنی خەلافەتی عەباسی بەغدا پایەی سیاسی خۆی لەدەستدا :بەر لەکەوتنی بەغدا مەڵبەندی چاڵاکی سیاسی بوو کە لەهەموو لایەك نوێنەر و وفد وفەرمانرەواکان ومیرە موسلمان ونامسلمان دەهاتنە بەغدا ، بەڵام دوای کەوتنی ببوبە شارێکی لاوەکی وشاری تر لەلایەن هۆلاکۆ بووبە مەرکەز وەکو مراغە وتبریز و ئازربیجان .

٣- بەر لەکەوتن بەغدا مەڵبەندێکی گرنگی شارستانیەت بوو لەهەمولایەنە جباجیا کان وە کو زاذ ستەکان و ئەدەب و هونەر و شوێنی بەیەکگەی شتنی زانا کان وقوتاب یان بوو، بەڵام کاتێ کەوت بەدە ستی مەغۆل شارستانیەتی خۆی فقیهی لەدەستداو پایە رۆشنبیریەکەی نەما .

٤- بەکەوتنی بەغدا پایەی روحی خەلافەت نەما کە مو سلمانمان کاری گەربوون پێ یەوەی ، چونکە پێ گەی پێشەوایەتی کردنی موسلمانان بە بەتاڵی مایەوە.

٥- لەئە نجامە گرنگەکان وێرانکردنی ژێرخانی ئابوری دەوڵەتی ئیسلامی بوو، جونکە بەهاتنی مەغۆل دزی و تاڵان و کوشتن و بڵاوبووە ئەمەش زیانێکی گەورەی بەژیانی ئابوری گەیاند .

تێبینی :بۆ بابەتە مێژووییەکان زۆر ئەستەمە پرسیار بەشێوەی راست و چەوت بهێنینەوە یان هەڵبژاردن ، تەنها شێوەی پرسیاری بۆشیای دەکرێ بۆ نموونە :

ئەم بۆشاییانەی خوارەوە تەواو بکە.

١ دیوانی الأزمة ئەو دیوانەیە ...کەسەرپەرشتی هەموودیوانەبچووکەکان دەکات .کەخەلیفە المهدی. دا یمەزراند.

٢ قوتا بخانەی النظامیة لەلایەن نظام الملك و لەساڵی ٤٥٧ك..لەبەغدا بنیادنرا.

٣ أبی هاشم لەکاتی نەخۆش کەوتنی وەسیەتنامەیەك دەدات بە ..محمد علی ..بەناوی الصحیفة الصفراء ئەمەش بوو بە بیانووی شەرعیەت بوونی دەسەڵات بۆعەباسیەکان .

٤ لەسەرکردە تورکەکان کەلەچاخی عەباسی دووەم دەرکەوتن،ئەوانەش أ- ..بغای گەورە.ب -ئەفشین ج-بغای بچووك..........د .ایتاخ..........هتد

٥ خەلیفە أبو العباس السفاح أبو سلمە ی الخلال کرد بەیەکەم وەزیری خۆی و نازناوی .وزیر ال محمد ی

پێبەخشی .

٦ - بزوتنەوەی زەنج لەساڵی.٢٧٠ك. لەسەر دەستی سەرکردەی عەباسی الموفق. کۆتایی پێهات .

٧ - خەلیفە ..هارون الرشید پایەی دادوەری دادوەرەکانی (قاضي القضاة) لەخیلافەتی عەباسی داهێنا .

٢. راست وچەوت: لەم جۆرە تاقیکردنەوەیە رستەیەکی کورت دەربارەی بابەتێک دەستەبەردەکرێت وپاشان قوتابی بە ڕاست یان چەوت دادەنێت. نموونە دەبێت دەستەبەربکرێت.

٣. بژاردەی زۆر: لەم جۆرە تاقیکردنەوەیە ژمارەیەک دەستەواژە دەستەبەردەکرێت لە ژێر رستەیەک وپاشان قوتابیان دەستەواژەی راست هەڵدەبژێرێت. نموونە دەبێت دەستەبەربکرێت.

٢٠. تێبینی تر:

لێرە مامۆستای وانەبێژ دەتوانێت تێبین وکۆمەنتی خۆی بنوسێت بۆ دەوڵەمەندکردنی پەرتووکەکەی.

تێبینی : لەچەند شوێنێك داوای نووسینی ئامانج کراوە بۆیە وا باشە لەیەك شوێندا بەس بێت ، و ناکرێ لێرە دا لەگەڵ هەربابەتیك ئاما نجی بەکورتی بۆ بنووسی ئەمە وادەکات ئەم کۆرس بووکە ژمارەی لا پەڕە کانی یەکجار زیاد بکات .لەگەڵ ریزمدا

٢١. پێداچوونەوەی هاوەڵ

ئەم کۆرسبووکە دەبێت لەلایەن هاوەڵێکی ئەکادیمیەوە سەیر بکرێت و ناوەڕۆکی بابەتەکانی کۆرسەکە پەسەند بکات و چەند وشەیەک بنووسێت لەسەر شیاوی ناوەڕۆکی کۆرسەکە و واژووی لەسەر بکات.

هاوەڵ ئەو کەسەیە کە زانیاری هەبێت لەسەر کۆرسەکە و دەبیت پلەی زانستی لە مامۆستا کەمتر نەبێت.